

ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ АКАДЕМІЇ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Проф. М. І. Хвисяк, проф. О. М. Хвисяк, проф. В. Г. Марченко, проф. О. В. Більченко,
проф. В. Г. Карпенко, доц. В. І. Кривобок, доц. Б. А. Рогожин

Харківська медична академія післядипломної освіти

Викладено основні етапи становлення Харківської медичної академії післядипломної освіти та перспективи її розвитку.

Ключові слова: історія академії, перспективи розвитку.

ИСТОРИЯ, СОВРЕМЕННОСТЬ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ХАРЬКОВСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ АКАДЕМИИ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Проф. Н. И. Хвисяк, проф. А. Н. Хвисяк,
проф. В. Г. Марченко, проф. А. В. Бильченко,
доц. В. И. Кривобок, проф. В. Г. Карпенко,
доц. Б. А. Рогожин

Изложены основные этапы становления Харьковской медицинской академии последипломного образования и перспективы ее развития.

Ключевые слова: история академии, перспективы развития.

THE HISTORY, CONTEMPORANEITY AND ASPECTS OF DEVELOPMENT OF KHARKOV MEDICAL ACADEMY OF POSTGRADUATE EDUCATION

M. I. Khvisiuk, O. M. Khvisiuk, V. G. Marchenko,
O. V. Bilchenko, V. I. Krivobok, V. G. Karpenko,
B. A. Rogozhin

There are the main stages of Kharkov medical academy of postgraduate education foundation and its prospects being expounded in article.

Key words: the history of academy, development aspects.

Загальновизнано, що безперервна післядипломна освіта протягом усього професійного життя є однією з основних умов щодо забезпечення доступної та якісної медичної допомоги населенню. Кваліфікація медичних кадрів є запорукою успішного розвитку медичної галузі. В Україні діє розгалужена мережа державної системи медичної післядипломної освіти, яка включає три академії та мережу факультетів і кафедр післядипломної освіти медичних університетів та академій, що забезпечують потреби національної системи охорони здоров'я в освітніх послугах.

У 2013 р. виповнюється 90 років із того часу, коли ця система почала діяти як державна інституція, що входить до цілісної системи національної охорони здоров'я. У 1923 р. в Харкові, тоді столиці радянської України було створено Харківський клінічний інститут для вдосконалення лікарів. Дослідження умов щодо виникнення ідеї державної системи післядипломної освіти доводить, що це було не лише завдяки тому, що Харків був столичним містом, де вже понад сторіччя готували лікарські кадри. Слід зазначити, що в місті успішно діяло медичне товариство, до діяльності якого були причетні

практично всі лікарі міста і прилеглих містечок Харківської губернії. Однією з головних цілей створення й діяльності цієї лікарської асоціації було професійне вдосконалення лікарів. Так, на рубежі XIX і XX ст. це відбилося у створенні при Харківському медичному товаристві (ХМТ) курсів з удосконалення лікарів із проблем інфекційної патології, мікробіології та патологічної анатомії. На чолі цих починань стояли такі видатні особистості як проф. В. К. Високович та В. І. Недригайлов. Розбудований товариством Пастерівський інститут був відомий у країнах Європи та світу як провідний центр наукових та клінічних досліджень у цих галузях медичної науки, які активно впроваджувалися його керівництвом у практику медичної діяльності, зокрема й створеними у 1903 р. в структурі інституту курсами бактеріологів.

Після закінчення Громадянської війни (1918–1920) інфекційна захворюваність та боротьба з інфекційними хворобами набули особливої гостроти, у зв'язку з чим у Харкові було розпочато підготовку санітарних лікарів на базі того ж Пастерівського інституту ХМТ, який здобув новий статус – Харківського санітарно-бактеріологічного інституту. Ці курси, в роботі яких

узяли активну участь О. О. Марзєєв, Л. Д. Улянов, Б. В. Фавр, І. Г. Громашевський, Д. К. Заболотний, забезпечили підготовку понад 150 санітарних лікарів (за 1922–1924 рр.). Водночас активну діяльність із підготовки клінічних спеціалістів з інфекційних хвороб та лікарів-терапевтів проводили проф. І. Р. Брауде й І. І. Файншмідт.

Усе це сприяло тому, що в 1922–1923 рр. у Харкові було створено базу післядипломного вдосконалення лікарів, тому її організаційне оформлення у 1923 р. наказом по секретаріату колегії Народного комісаріату охорони здоров'я (НКОЗ) УРСР від 10 листопада 1923 р. №226 було цілком природним і його підтримала медична громадськість. Слід зазначити, що новостворена установа була також і головним організаційно-методичним центром із післядипломної підготовки лікарів у республіці. Безпосередньо до її структури спочатку входили клінічні інститути з підготовки лікарів у Києві й Одесі. Цей статус віддзеркалено й у новій назві – Український центральний інститут удосконалення лікарів (1925) – УЦІУЛ.

Навчальну роботу інститут почав 1 січня 1924 р. з комплексного підвищення кваліфікації 24 сільських дільничних лікарів, тривалість курсів спочатку становила 3 міс., потім 4. Із 1925 р. інститут перейшов на принцип диференційованої підготовки лікарів із різними термінами до 6 міс. Підготовку проводять для дільничних лікарів сільських медичних установ, а також за основними напрямками клінічної діяльності: терапевтичною, акушерсько-гінекологічною, хірургічною. З 1927 р. на курси підготовки вже прибувають лікарі санітарного профілю, рентгенологи, спеціалісти з фізкультури, лікарі педіатричного профілю – з охорони материнства та дитинства й оздоровлення дітей та підлітків. Усього станом на початок 1928 р. навчання проводили за 13 спеціальностями.

Важливим напрямком роботи інституту була також підготовка науково-викладацьких кадрів. Першою формою такої підготовки була інтернатура з дворічним строком навчання, впроваджена НКОЗ України у 1928 р. Перший випуск налічував 84 лікарів-інтернів. З метою підвищення якості підготовки лікарів-інтернів спеціальним наказом НКОЗ України організаційно-методичне керівництво інтернами було покладено на УЦІУЛ. Інтернатура проіснувала до 1938 р., відігравши позитивну роль у підготовці спеціалістів.

Другою формою підготовки науково-викладацьких кадрів була аспірантура та клінічна ординатура, впроваджені НКОЗ України у 1931 р. Організаційно-методичне керівництво знову було покладено на УЦІУЛ.

Розширення обсягів навчальної роботи, збільшення спектра спеціальностей післядипломної освіти викликало необхідність створення навчально-лікувально-наукової бази інституту. Вперше вона була офіційно оформлена у 1928 р. наказом НКОЗ України. До неї було включено провідні та потужні міські багатопрофільні лікарні № 1 та № 2, інфекційна та дитяча лікарні, а також клініки медичних науково-дослідних інститутів, яких у місті тоді налічувалося майже 23! У 1933 р. інститут мав у своєму складі 38 штатних кафедр, 7 позаштатних кафедр та 2 доцентські курси, які проводили підготовку за 54 спеціальностями. У 1930 р. було також створено філії на базі провідних медичних установ у містах: Донецьку, Луганську, Полтаві, Сумах і Кременчузі. Ці філії діяли до 1934 р., забезпечивши проведення 33 циклів, на яких пройшли підготовку 337 спеціалістів. Цю організаційну форму замінили системою уривчастих короткострокових курсів за окремими актуальними «вузькими» напрямками клінічної медицини. За термін із 1932 по 1939 р. було проведено 85 таких циклів, де навчалися 1600 лікарів.

Навчально-методична робота була важливою частиною діяльності інституту. У 1939 р. було повністю перероблено всі навчальні матеріали інституту: навчально-методичні програми, плани, розклади та методичні навчальні матеріали. Слід зазначити, що серед досягнень медичної науки та техніки важливою частиною нововведень були матеріали з військової медицини: досвід військових медиків, у тому числі й власний, набутий за час військових конфліктів в Азії й Європі вже набував поширення.

У 1940 р. в інституті працювало 180 викладачів, у тому числі 30 професорів. Темпи підготовки інтенсивно зростали: якщо всього за період із 1923–1940 рр. удосконалення та післядипломну освіту отримали 9825 медичних спеціалістів, то за термін 1934–1940 рр. перепідготовку пройшли 6062, а в 1940 навчальному році – вже 1500 лікарів.

У роки Великої Вітчизняної війни інститут був евакуйований у тил і займався перепідготовкою лікарів для госпіталів та військових частин. Після визволення міста у серпні 1943 р. від загартбників інститут уже в жовтні поновив свою діяльність, розпочавши новий 1944 навчальний рік у Харкові, за який підготував на своїх курсах 1300 чоловік. У 1945 р. підготовку пройшли вже 1947 лікарів і 100 медичних сестер.

У повоєнний період важливим завданням для інституту стало розширення підготовки кадрів із високою кваліфікацією. Саме на це було спрямовано підготовку лікарів через клінічну ординатуру, а також розширення курсів

спеціалізації за основними спеціальностями та проведення цільової перепідготовки для лікарів-фронтників та випускників медичних ВНЗ воєнного часу.

Новим завданням для закладів системи післядипломної освіти була розпочата у 1947 р. реформа організації охорони здоров'я, яка передбачала створення медичних об'єднань у складі стаціонарних лікарень, амбулаторій і поліклінік. Це викликало необхідність відповідної комплексної підготовки лікарів, які мали б володіти як технологіями стаціонарної допомоги, так і навичками ведення медичної практики в амбулаторно-поліклінічних умовах. Для цього розробили нові навчальні програми та плани, виділили відокремлені курси спеціалізації та тематичного удосконалення (ТУ). Розроблено та впроваджено вимоги щодо зарахування лікарів на курси вдосконалення відповідного профілю їх діяльності та попередньої підготовки і досвіду практичної діяльності. Згідно з обсягами роботи зростає й навчальна база: на початок 1948 р. кількість кафедр становила 75, що майже вдвічі більше, ніж у 1944 р. Усього за 18 повоєнних років (1944–1962) курси підготовки закінчили 29,3 тис. лікарів, що втричі більше, ніж за такий самий попередній термін (1923–1941). У подальшому в інституті щорічно проходили підготовку 2,5 тис. курсантів. Відповідно, зростала й чисельність професорсько-викладацького складу: станом на 1967 р. вона становила 187 чоловік, із них 25 докторів наук і 136 кандидатів.

Інститут був місцем, де створювали нові напрямки медичної науки та клінічної діяльності: у 1949 р. було відкрито першу в Україні та другу в СРСР кафедру ендокринології (проф. С. Г. Генес), у 1959 р. почала роботу одна з перших у СРСР кафедр торакальної хірургії та анестезіології (проф. О. О. Шалімов), у 1962 р. засновано першу в СРСР кафедру психотерапії та психопрофілактики (проф. І. З. Вельвовський).

До 50-річного ювілею (1973) в інституті функціонувало 40 кафедр і 2 доцентських курси. У другій половині 70-х років, коли заклад очолював проф. М. І. Хвисьок, значно поліпшується матеріально-технічна база інституту. Починаючи з 1977 р. в інституті вперше в СРСР було створено 24 кафедри з найбільш пріоритетних дисциплін (кафедри травматології та вертебології, неонатології, наркології, сексопатології та ін.).

Із 1991 р. інститут підпорядковано Міністерству охорони здоров'я України і перейменовано в Харківський інститут удосконалення лікарів, а 1999 р. – в Харківську медичну академію післядипломної освіти (ХМАПО).

Нова назва – це новий статус спеціалізованого вищого медичного навчального закладу

післядипломної освіти, головним завданням якого є своєчасне задоволення потреб національної системи охорони здоров'я у кваліфікованих медичних спеціалістах. Віддзеркаленням такого підходу було створення в структурі Академії першого в Україні факультету загальної практики – сімейної медицини й організація підготовки спеціалістів із вищою медичною освітою за напрямком «Менеджмент», спеціальністю «Менеджмент організацій», що відповідало актуальним завданням розвитку галузі: структурної перебудови із пріоритетом загальної практики й упровадженням ринкових відносин та економічних механізмів управління.

Нині в Академії функціонують 70 кафедр, які об'єднані в 5 факультетів: терапевтичний, хірургічний, педіатричний, медико-профілактичний та загальної практики – сімейної медицини.

Навчальний план та програма підготовки спеціалістів із фаху «загальна практика – сімейна медицина» включає 21 спеціальність. За роки існування на факультеті було підготовлено на 30 циклах для лікарів 1200 курсантів, із них – для Харкова та Харківської області 950. Із 2000 р. на 8 циклах для медичних сестер загальної практики – сімейної медицини було підготовлено близько 200 сестер.

Академія бере участь у впровадженні сімейної медицини в практику охорони здоров'я України. З 2001 р. працює навчально-науково-методична лабораторія сімейної медицини. Лабораторія брала активну участь у розробці документів І з'їзду сімейних лікарів для організації діяльності установ сімейної медицини. За участю фахівців ХМАПО в Харківській області в 2001 р. було відкрито 104 амбулаторії сімейного лікаря. На більш як 750 циклах ТУ, спеціалізації, передатестаційних циклах щорічно в Академії навчається близько 15 тис. лікарів. Фахівці Академії взяли активну участь у проведенні ІІ з'їзду сімейних лікарів України, який відбувся в Харкові у 2005 р., та в усіх подальших національних форумах сімейних лікарів. Кафедри академії регулярно проводять науково-практичні конференції за цим напрямком, готують і випускають численні методичні та навчальні посібники і наукові праці.

У квітні 2000 р. Академія отримала ліцензію на надання освітніх послуг, пов'язаних з отриманням освіти на рівні кваліфікаційних вимог до перепідготовки лікарів із фаху «Менеджмент організацій в охороні здоров'я». У 2002 р. Академія одержала від ДАК України ліцензії на надання освітніх послуг, пов'язаних з отриманням вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до молодшого спеціаліста, бакалавра, та на їх перепідготовку.

За наказом МОЗ України в структурі Академії в 2002 р. відкрито медичний коледж, який здійснює підготовку молодших медичних фахівців (медичних сестер) та медсестер-бакалаврів за фахом «Сестринська справа».

Велику роботу проводить колектив Академії для організації навчального процесу на основі останніх досягнень педагогічної науки, впровадження інтенсивних методів і технічних засобів навчання. Останнім часом у ХМАПО вперше в Україні розроблено і вже впроваджено критерії оцінки якості роботи викладача, котрі включають 4 напрямки: навчально-педагогічну роботу, наукову, лікувальну, а також фінансово-господарську роботу. В кожному напрямку opracьована достатня кількість показників, які дають змогу об'єктивно оцінити навчальний процес на кафедрах Академії.

ХМАПО, маючи всі технічні та педагогічні можливості для розвитку мережі дистанційного навчання, впроваджує його на факультеті «Менеджмент в охороні здоров'я». Курс містить у собі дидактичні, методичні й інформаційно-довідкові матеріали з навчальної дисципліни, а також програмне забезпечення, що дає змогу комплексно використовувати їх для самостійного контролю знань. Дистанційне навчання створює можливість змінити зміст, методи і форми навчання.

Останнім часом Академією за наказом МОЗ України підготовлено й затверджено на Координаційній раді МОЗ України 10 програм інтернатури, 22 програми спеціалізації, 55 програм передатестаційних циклів та комп'ютерні тести для передатестаційних циклів.

Значний внесок у розвиток методичної роботи зроблено кафедрами, які згідно з наказом МОЗ України були визначені опорними – 26 кафедр, 31 спеціальність. Створено раду опорних кафедр. Завдяки організаційним ініціативам цих колективів покращилося координування та стандартизація викладацького процесу на споріднених кафедрах у різних ВНЗ країни.

Для поліпшення стану методичної роботи організовано діяльність семінарів завучів, регулярно проводиться анкетування співробітників та курсантів Академії. Пропозиції викладачів щодо підвищення якості викладання в подальшому обговорюються та затверджуються на навчально-методичній раді та Вченій раді Академії.

В Академії з 2001 р. працює Молодіжний діловий центр (МДЦ), який поєднує молодих науковців, викладачів, аспірантів, клінічних ординаторів і магістрів віком до 35 років. В його складі функціонує «Школа молодого викладача», на семінарах якої обговорюється система та методи освіти, правові й економічні аспекти

медицини та вищої школи, дидактика та нові технології освіти. До роботи на цих семінарах залучено провідних професорів та доцентів кафедр Академії. Проведення цих закладів разом із підвищенням кваліфікації викладачами на спеціальних курсах сприяє поліпшенню якості навчального процесу, стану методичної документації, впровадженню нових технологій навчання, і, як наслідок, підвищенню рівня фахової підготовки спеціаліста. МДЦ щорічно проводить науково-практичні конференції, у яких беруть участь молоді вчені інших медичних університетів та академій України і зарубіжжя. Центр також постійно співпрацює із ХМТ, молодіжними організаціями інших ВНЗ. У межах цього співробітництва діють проекти «Медицина та право» і «Юридична клініка».

За 90 років існування ХМАПО зроблено багато, але плани на майбутнє дуже великі – це інтенсифікація навчального процесу, розробка комплексних програм з урахуванням сучасних досягнень у галузі науки і техніки, впровадження дистанційних технологій навчання на кафедрах Академії відповідно до положень Національної програми інформатизації.

Важливим завданням є забезпечення якості післядипломної освіти, суттєвий внесок до якої складає робота з клінічними базами. Діючі 63 клінічні кафедри розташовані у 178 лікувально-профілактичних закладах Харкова. Суттєвою ознакою сьогодення є тенденція розвитку співпраці з закладами амбулаторно-профілактичного профілю, у тому числі використання як базових амбулаторій загальної практики – сімейної медицини. Крім того, вже не є винятком співпраця і з установами приватного сектору охорони здоров'я: нині кафедри Академії мають уже 38 таких клінічних баз. Перспективним напрямком діяльності кафедр Академії є набуття досвіду зі створення власної клінічної бази. Таку роботу тепер проводять за спеціальностями стоматологія та загальна практика – сімейна медицина. Проте завдання щодо забезпечення підготовки спеціаліста в умовах діючих сучасних клінічних баз залишається актуальним і в полі уваги керівників Академії всіх рівнів.

Розв'язанню завдання щодо забезпечення якості навчальної роботи сприяють і нововведення останніх років. Так, у 2005 р. було створено «Центр інноваційних технологій навчання». Метою цього було сприяння перебудові навчального процесу відповідно до принципів Болонської декларації, впровадження нових технологій навчання. Зокрема, його технічне оснащення дає змогу професорсько-викладацькому складу Академії брати участь у телеконференціях та телеконференціях (міжнародні

відеоконференції за участю лікарів США, Канади, Польщі й інших країн за програмою «Сітка лікарів»), набувати досвіду, необхідного для розробки технологій дистанційного навчання, впроваджувати сучасні форми навчання на базі мультимедійних, комунікаційних та інших технічно насичених технологій.

У Центрі надають також консультативну допомогу кафедрам у розробці нових навчальних планів і програм із застосуванням мультимедійних технологій у разі проведення навчального процесу. Вже розроблено й впроваджено відеофільми з освоєння практичних навичок із хірургії, різних маніпуляцій, цитології, гістології тощо. Центром разом із кафедрою медичної інформатики й інформаційних технологій в управлінні охороною здоров'я організовано проведення занять для викладачів Академії та курсантів із використанням базової діючої моделі госпітальної інформаційної системи та бази локальної комп'ютерної мережі, організовано цикл підготовки зі створення електронних варіантів підручників та посібників.

У серпні 2010 р. було створено цільову структуру: сектор моніторингу якості освіти, основними завдання якого стали покращення контролю, діагностування якості та відстеження тенденцій у процесі надання освітніх послуг в Академії. Ці завдання виконують через організацію та проведення системного моніторингу якості освіти (соціологічні дослідження серед слухачів кафедр, експертні дослідження навчальної діяльності кафедр) та щорічним рейтинговим оцінюванням науково-педагогічної діяльності на рівні викладачів та кафедр Академії. Отримані результати після статистичної обробки й аналізу становлять підґрунтя для рекомендацій, які регулярно обговорюються на нарадах кафедр та Академії, що сприяє оптимізації освітньої діяльності Академії відповідно до загальнодержавних критеріїв.

Плідне поєднання навчальної та клінічної діяльності сприяє науковим дослідженням. Високий рівень наукових праць учених Академії, наполеглива робота й визнання її результатів на рівні світових досягнень створюють можливість визначити наукові школи, які вийшли зі стін Академії: травматології та ортопедії (О. О. Корж), вертебродології (М. І. Хвусюк), хірургії (О. О. Шалімов, М. М. Велігоцький), проктології (Б. М. Даценко), акушерства та гінекології (О. В. Грищенко), медичної психології та сексопатології (В. В. Кришталь), психотерапії (К. І. Платонов, І. З. Вельвовський, А. Т. Філатов, Б. В. Михайлов), педіатрії (Ю. В. Белоусов), дезінфектології (Н. С. Морозова), соціальної медицини та управління охороною здоров'я

(О. М. Марзєєв, І. І. Офсієнко, А. Ф. Короп, О. І. Сердюк) та інші. Найявністю таких шкіл також є впливовим чинником, який дає змогу забезпечити високу якість медичної післядипломної освіти.

Завданням, що формує перспективу розвитку післядипломної освіти медичного спеціаліста, є формування нової професійної психології, яка має відповідати викликам, пов'язаним зі складними процесами структурної перебудови галузі. Виділення та набуття пріоритетного статусу первинною допомогою, формування нового холистичного (цілісного) підходу до організації функціонування первинної ланки охорони здоров'я та роботи її спеціалістів, насамперед лікарів загальної практики, потребує належної відповіді з боку кафедр, задіяних у процесі їх підготовки. Слід також зазначити, що їхня чисельність не обмежена лише кількістю кафедр відповідного факультету. В першу чергу ця робота має бути спрямована на підготовку викладачів кафедр за фахом загальної практики, а також переглядом тематики наукових досліджень, які мають відповідати потребам сучасної охорони здоров'я, ураховуючи напрямки, визначені реформами. Певною мірою цьому відповідає й підготовка керівників кафедр та перспективних співробітників на факультеті «Менеджмент в охороні здоров'я», але обмежуватися лише цим неможливо. Тепер спеціалісти кожної кафедри мають обґрунтовувати й визначати місце своєї спеціальності в нових умовах реформованої системи охорони здоров'я.

Здобуття нових досягнень неможливе без плідної комунікації із провідними установами, які працюють у напрямку медичної освіти. Академія активно співпрацює з Національною академією післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, Національним медичним університетом ім. О. О. Богомольця. Кафедри академії підтримують професійні зв'язки практично зі всіма вищими медичними навчальними закладами України. Набуває Академія й досвіду міжнародної співпраці. Щорічно проходять навчання близько 200 спеціалістів – іноземних громадян із країн Азії, Африки, Америки й країн СНД. Співробітники Академії регулярно беруть участь у наукових форумах та зібраннях у Росії, США, Японії, Канаді, країнах Європи тощо.

Усе це дає підстави дійти висновку, що колектив Харківської медичної академії післядипломної освіти на межі свого 90-річчя впевнено розглядає перспективи розвитку закладу, який за рівнем і якістю підготовки спеціалістів, наукових досліджень та клінічної роботи впевнено входить до світового медичного простору.